

Podstawy krytycznego przeglądu literatury

(materiały pomocnicze dla seminarzystów)

Krytyczny przegląd literatury przedmiotu to **wstępny etap procedury badawczej** względnie **niezależna forma projektu badawczego** na określony temat. Jest szczególnie przydatny w pracach o charakterze historyczno-porównawczym, których autorzy starają się wykazać podobieństwa, różnice i zależności dotyczące idei, przekonań, poglądów i form działalności w rzeczywistości społecznej. Wiedzie do jasnego przedstawienia i merytorycznego dookreślenia przedmiotu badań oraz pozwala ujawnić słabości kategorii pojęciowych, koncepcji teoretycznych i metodologicznych przedstawionych w analizowanych źródłach, w dalszej perspektywie umożliwiając zaproponowanie ich modyfikacji, poprawek, uzupełnień, względnie sformułowanie problemów, hipotez lub propozycji rozwiązań.

Krytycznego przeglądu literatury przedmiotu dokonuje się w następujących **kontekstach**:

- historyczno-terytorialny (zmiennosc w czasie i przestrzeni danych zagadnień i opisujących je kategorii pojęciowych);
- teoretyczny (wskazanie ujęć teoretycznych danych zagadnień i ich interpretacji);
- metodologiczny (wskazanie założeń metodologicznych badań dotyczących danych zagadnień).

Dokonywanie wyboru źródeł do analizy należy uzasadnić w odniesieniu do zakładanego celu pracy oraz określić, które z nich mają charakter podstawowy i pomocniczy. Należy również określić i uzasadnić wybór ram czasowych, autorów i języka źródeł do analizy, a więc czy jest to analiza wyczerpująca, czy wybiórcza. Przedmiotem krytycznego przeglądu literatury przedmiotu mogą być następujące **źródła**:

- prace naukowe z różnych dyscyplin (indywidualne i zbiorowe), powstające w ośrodkach akademickich i innych instytucjach zachowujących standardy naukowe (tzn. recenzowane);
- opracowania popularnonaukowe, publicystyczne lub metodyczne, tworzone dla potrzeb instytucji, organizacji, środowisk itp.;
- artykuły w prasie i wydawnictwach masowych o różnym przeznaczeniu i zasięgu;
- inne formy wypowiedzi o różnym przeznaczeniu (np. wywiady, dyskusje, wspomnienia, pamiętniki, fora internetowe, prace artystyczne).

Cele krytycznej analizy literatury przedmiotu przekładające się na problemy badawcze formułowane w pracy mogą być następujące:

- wykazanie społecznej i naukowej istotności danych zagadnień (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Dla kogo ma i może mieć znaczenie podejmowany projekt badawczy?);
- wyznaczenie kontekstu oraz zakresu danych zagadnień dla potrzeb podejmowanego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Czego dotyczą i w jakich kategoriach są ujmowane zagadnienia określone w temacie pracy?);
- określenie okoliczności występowania podejmowanych zagadnień w literaturze przedmiotu na danym obszarze i w danym czasie oraz zapoznanie z założeniami i wynikami badań zbliżonymi do podejmowanego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: Kto, gdzie, kiedy, dlaczego i w jaki sposób realizował badania na podobny temat?);
- ustalenie teoretycznego i metodologicznego wzorca postępowania, do którego będzie można odnieść wyniki własnego projektu badawczego (poszukiwanie odpowiedzi na pytania: W jaki sposób należałoby podejść do danego zagadnienia tak, by wzbogacić dotychczasową dyskusję na jego temat, względnie powtórzyć dotychczasowe badania w nowych warunkach lub w nowym środowisku?);
- wskazanie luk epistemologicznych i możliwości wzbogacenia dotychczasowych ustaleń na dany temat (poszukiwanie odpowiedzi na pytanie: Co nowego wniesie podejmowany projekt badawczy do stanu wiedzy na dany temat?).

Etapy krytycznego przeglądu literatury mogą być następujące:

- sformułowanie i uzasadnienie celu analizy literatury przedmiotu na dany temat;
- wyróżnienie podstawowych kategorii pojęciowych (słów kluczowych) związanych z tematem pracy i ustalenie ich definicji obowiązujących w procedurze badawczej;
- przy pomocy słów kluczowych poszukiwanie literatury w katalogach bibliotecznych, elektronicznych bazach publikacji (np. EBSCO, SAMHSA, Science Direct, Scopus, Web of Knowledge itp.), drukowanych opracowaniach bibliograficznych, repozytoriach internetowych i bibliotekach cyfrowych, ze zwróceniem uwagi na czas powstania tekstu, autorów (klasyków, najczęściej cytowanych), charakter tekstu (naukowy, popularnonaukowy itp.);
- wstępna analiza treści wiodąca do klasyfikacji i selekcji źródeł odnalezionych przy pomocy słów kluczowych; ustalenie charakteru danego źródła i wyodrębnienie w nim treści związanych z tematem pracy;
- w poszczególnych źródłach przeprowadzenie szczegółowej analizy tekstu techniką odpowiednią do sformułowanych pytań (problemów) badawczych;
- zestawienie, weryfikacja, typologia i interpretacja treści poszczególnych źródeł odpowiednio do założonych celów pracy i postawionych problemów badawczych;
- określenie trudności napotkanych w trakcie analizy i próba ich wyjaśnienia.

Struktura pracy powstałej w oparciu o powyższe założenia może być następująca:

Wstęp (uzasadnienie wyboru tematu pracy z uwzględnieniem okoliczności osobistych, społecznych i naukowych; określenie celu pracy)

Rozdział 1 - Założenia metodologiczne

- 1.1. Definicje podstawowych kategorii pojęciowych (zdefiniowanie słów kluczy zawartych w temacie i wykorzystywanych w pracy)
- 1.2. Techniki wykorzystane w pracy (charakterystyka technik analizy tekstu wykorzystywanych w realizowanym projekcie badawczym)
- 1.4. Problemy badawcze i cele analizy (określenie problemów badawczych i określenie celów krytycznej analizy literatury - problem główny powinien odpowiadać tematowi pracy)
- 1.3. Charakterystyka procedury badawczej (przedstawienie kolejnych etapów realizacji projektu badawczego wraz z uzasadnieniem - m.in.: sposoby poszukiwania, wyboru i charakterystyka źródeł poddanych analizie; przedstawienie sposobów wykorzystania wybranych technik analizy na poszczególnych etapach i trudności napotkane w trakcie realizacji projektu badawczego)

Rozdział 2 - Analiza treści literatury przedmiotu (przedstawienie efektów analizy zgromadzonych źródeł odpowiednio do postawionych problemów badawczych - struktura tego rozdziału zależy od postawionych problemów badawczych i przyjętych technik badawczych)

Rozdział 3 - Konkluzja i wnioski (w nawiązaniu do założonych celów krytycznej analizy zgromadzonych źródeł określenie co z niej wynika oraz kto i w jaki sposób mógłby wykorzystać jej wyniki)

Bibliografia (źródła cytowane)

Literatura (źródła związane z tematem pracy, lecz nie występujące w przypisach)

Załączniki (np. spis tabel; spis ilustracji; spis cytowanych w pracy lub związanych z jej tematem filmów, dzieł plastycznych, stron internetowych itp.)

Krytyczny przegląd literatury **to nie tylko analiza treści poszczególnych tekstów, ale także reakcji na nie** zawartych w nowszych źródłach i/lub reakcji określonych środowisk na pojawienie się danego tekstu wyrażanych w sferze publicznej (np. polemik, koreferatów, recenzji, dyskusji, uaktualnień, wypowiedzi w środkach masowego komunikowania). Istotne są więc opinie uczestników dyskusji na dany temat, ich ewentualne zarzuty i propozycje zmian koncepcji, idei, wartości, rozwiązań metodologicznych itp. przedstawionych w tekście będącym przedmiotem reakcji, a także inne okoliczności dyskusji (np. ideologiczne, polityczne, światopoglądowe, instytucjonalne itp.). Od studenta oczekuje się zachowania postawy niezależności umysłowej wobec tekstów i ich autorów, to jest unikania propagowania określonych poglądów i w oparciu o nie dokonywania oceny analizowanych treści. Zadaniem studenta jest przedstawianie stanu faktycznego zawartego w analizowanej literaturze, a nie napisanie pracy opartej na określonej ideologii. W przypadku poszukiwania wspólnych wątków, charakterystycznych ujęć danych zagadnień nie wystarczy jednorazowe przeczytanie analizowanych źródeł. Dlatego też istotną

sprawnością ćwiczoną podczas seminarium jest gromadzenie, przechowywanie i przetwarzanie informacji w postaci cytatów, notatek, abstraktów, fiszek itp.

Wybór literatury

1. Creswell J.W.: *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*. Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków 2013, s.51-71.
2. Grzybowski P.P., Sawicki K.: *Pisanie prac i sztuka ich prezentacji*. Oficyna Wydawnicza Impuls, Kraków 2010, s.37-49.
3. Kabziński K.: *Organizacja warsztatu pisarstwa naukowego*. [w:] W.Ciczkowski (red.): *Prace promocyjne z pedagogiki*. Wydawnictwo Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000, s.103-119.
4. Kostera M. (red.): *Antropologia organizacji. Metodologia badań terenowych*. Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa 2003, s.142-156.
5. Kuziak M., Rzepczyński S.: *Jak pisać?* Wydawnictwo Park Sp. z o.o., Bielsko-Biała 2007, s.281-302.
6. Marciszewski W.: *Metody analizy tekstu naukowego*. Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Warszawa 1981.
7. Pieter J.: *Czytanie i lektura*. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1960,
8. Pieter J.: *Praca naukowa*. Wydawnictwo Śląsk, Katowice 1960, s.141-156.
9. Rubacha K.: *Metodologia badań nad edukacją*. Wydawnictwa Akademickie i Profesjonalne, Warszawa 2008, s.157-164.